

— МЕТРО —

МИКОЛА
ГОГОЛЬ

ВІЙ

Харків
«ФОЛІО»

Як тільки вдаряв уранці в Києві голосистий семінарський дзвін біля брами Братського монастиря, то вже з усього міста поспішали юрмами школярі та бурсаки. Граматики, ритори, філософи, ще й богослови із зошитами під пахвою тяглися до класів. Граматики були ще дуже малі; ідучи, штовхали один одного й лихословили проміж себе щонайтоншим дискантом; майже всі вони були як не в дрантивій, то в брудній одежі, і в кишенях у них завжди було повно всякої негіді, як-от: камінчиків, пищиків, зроблених із пір'їн, недоїдків пирога, а часом то й маленьких горобенят, що з них якесь, раптом цвірінькнувши серед мертвої тиші в класі, достачало своєму патронові доброго гостинця лінійкою в обидві руки, а іноді й вишневих різок. Ритори йшли поважніше; одежа на них часто була й зовсім ціла, натомість на виду чи не завжди була яка-небудь прикраса, наче риторичний який троп: або одне око залазило десь аж під лоба, або ж замість губи цілий пухир, а то ще й інша яка ознака; ці розмовляли й божилися проміж себе тенором.

Філософи на цілу октаву нижче брали; в них у кишенях, окрім міцних корінців тютюну, не було нічого. Про запас вони нічого не збирали і все, що потрапляло, одразу й споживали; від них тхнуло люлькою та горілкою, і часом так далеко, що перехожий ремісник, спинившись, довго ще нюхав, мов той гончак, повітря.

Ринок під цей час тільки-но починав було ворухитись, і перекупки з бубликами, пундиками, гарбузовим насінням та маківниками шарпали наввипередки за поли тих, у кого були вони з тонкого сукна чи там з бавовни.

— Паничі, паничі! Сюди, сюди! — лящали вони з усіх боків, — ось бублики, маківники, верчики, буханці добрі! Їй-бо, добрі! На меду! Сама пекла!

Інша, щось піднявши довге, з тіста скручене, гукала:

— Ось бурулька! Паничі, купуйте бурульку!

— Не беріть у тої нічого! Дивіться, яка вона бридка — і ніс поганий, і руки брудні...

Та філософів і богословів вони боялися зачіпати, бо філософи й богослови любили тільки куштувати, та ще й цілою жменею.

Прийшовши до семінарії, уся ця юрба розтікалася по класах, низеньких, проте доволі просторих таки кімнатах, з невеличкими вікнами, широкими дверима й засмальцьованими лавами. Клас затоплювало враз різноголосе гудіння; аудитори переслухували своїх учнів; дзвінкий дискант граматика

суголосьне бринів разом із шибками в маленьких вікнах, і шибка озивалася чи не таким самим дискантом; у кутку гуготів ритор, рот і тлусті губи якого краще личили б принаймні філософії. Він гудів збаса, і тільки й чути було здаля: бу, бу, бу, бу... Авдитори, наслухуючи уроки, пасли одним оком під лавку, де з кишені підлеглого бурсака витикався пундик або вареник, а то й насіння гарбузове.

Коли це вчене збіговище приходило завчасу чи коли знали, що професори запізняться, тоді, спільно погодившись, лаштували перебій, і до цього перебою мусили братися всі, навіть і цензори, хоч вони мали доглядати ладу й моральності всього школярського народу. Два богослови звичайно вирішували, як відбувати перебій: чи кожний клас повинен окремо воюватися, чи всі мали поділитись на дві половини: на бурсу і семінарію. Однак, за всякого порядку, граматики починали раніш од усіх, і як тільки вступали ритори, вони вже втікали геть і залазили на верхи стежити за бойовищем. Потім ставала до бою філософія з чорними довгими вусами, а насамкінець і богословія в жахливих шароварах і з товстелезними шиями. Звичайно кінчалося на тому, що богословія побивала всіх, і філософія, чухаючи боки, під натиском відходила в клас і сідала відпочити на лавах. Професор, увійшовши до класу і сам колись бувавши в таких боях, одразу ж, глянувши на розчервонілі обличчя слухачів своїх, здогадувався, що бій був незгірший, і в той

час, як він шмагав різками по пальцях риторику, в іншому класі інший уже професор лупцював дерев'яними лопатками по руках філософію. А з богословами чинили зовсім на інший лад: їм, за висловом професора богослови, одсипалося по мірці буйного гороху, себто коротеньких ремінних канчуків.

У дні урочисті і на свята семінаристи та бурсаки виряджалися по домівках з вертепом. Часом грали кумедію, і тоді все відзначався хтось із богословів, на зріст мало чим нижченький за київську дзвіницю, удаючи Іродіяду чи Пентефрію, тую дружину вельможі єгипетського. Як винагороду отримували вони сувій полотна чи мішок проса, або там пів гусака вареного чи щось такеє.

Увесь оцей учений люд, — і семінарія, і бурса, що жилили спадкову ворожнечу одне до одного, — над усяку міру бідний був на харч, ще й до того сильно ненажерливий, так що зовсім марна була б річ злічити, скільки кожний з них уминав за вечерею галушок, і через те доброхітних пожертв заможних господарів ніяк не вистачало. Тоді сенат, із філософів та богословів складений, виряджав граматиків і риторів з якимось філософом за ватажка, — а то й собі приєднавшись, — з мішками на плечах пустошити чужі городи. Так у бурсі з'являлася гарбузяна каша. Сенатори до того об'їдалися кавунами й динями, що другого дня аудитори наслухували від них замість одної вже дві орації:

одну уста вимовляли, друга бурчала у животі сенаторському. Бурса й семінарія носили якусь довгу подобизну каптанів, які тяглися аж по сіє врем'я: слівце технічне, що означало: аж за п'яти.

Не було урочистішої для семінарії події, як вакації: вони починалися з місяця червня, коли вже бурсу розпускали по домівках.

Тоді весь битий шлях аж кишів від граматиків, риторів, філософів та богословів. Хто не мав свого пристановища, той ішов до когось із своїх товаришів. Філософи й богослови виряджались на кондиції, себто бралися вчити або підготовлювати дітей заможних батьків, і здобували за це на рік нові чоботи, а то й сурдут. Оця вся ватага сунула разом цілим табором, варила собі кашу й ночувала серед поля. Кожний тарабанив за собою мішка, де була одна сорочка та онуч пара. Богослови були найощадніші та найохайніші: щоб не стоптувати чобіт, вони роззували їх, вішали на ціпки й несли на плечах, а найпаче як було болото: тоді вони, підкачавши шаровари по коліна, одчайдушне розльопували своїми ногами калюжі. А нагледівши десь збоку хутір, одразу ж завертали з битого шляху і, підійшовши до хати, чепурнішої з-межи інших, шикувалися в ряд попід вікнами і на весь голос заводили канта. Господар хати, якийсь старий козак-хуторянин, довго слухав їх, підпершись обома руками, далі ридав гірко-прегірко і казав до своєї жінки: «Жінко!

Те, що співають школярі, мабуть, дуже розумне. Ви-неси їм сала і чогось такого, що там знайдеться». І повна миска вареників перекидалася в мішок; чи-малий шмат сала, кілька паляниць, а то й зв'язана курка ішли докупити. Підживившись таким запасом, граматики, ритори, філософи ще й богослови знову рушали в дорогу. Та що далі вони йшли, то меншала їхня ватага. Майже всі розходилися по домівках, і залишалися тільки ті, що мали батьківські гнізда далі од інших.

Одного разу, під час такої подорожі, троє бур-саків звернули з битої дороги вбік, щоб у якомусь придорожньому хуторі призапасити провіанту, бо вже в мішку давно було порожньо. Були вони: богослов Халява, філософ Хома Брут і ритор Тиберій Горобець. Богослов був поставний, плечистий чоловік і дуже чудну вдачу мав: усе, що б не лежало коло нього, він доконче вкраде. В усьому іншому натурі був тяжко похмурої і, напившись п'яний, ховався в бур'яні, тож семінарія багато мусила труду прикласти, щоб там його знайти.

Філософ Хома Брут вдачі був веселої. Дуже любив полежати й покурити люльку. А вже як пив, то неодмінно наймав музику і вибивав тропак. Він часто куштував буйного гороху з усенькою до цього філософською байдужістю, так собі розважаючи: те, що має бути, треба відбутися.

Ритор Тиберій Горобець не мав ще права запускати вуса, горілку пити й курити люльку. Він

тільки носив оселедця, і через те його вдача тоді ще мало виявлялася; та як глянути на чималенькі гулі на лобі, що з ними він не раз приходив до школи, можна було сказати, що вояка з нього буде незгірший. Богослов Халява та філософ Хома частенько чубили його на знак своєї прихильності і покладали на нього повинність депутата.

Уже вечоріло, як вони звернули з битого шляху; сонце тільки що сховалось, і денне тепло почувалося ще в повітрі. Богослов з філософом ішли мовчки, пихкаючи люльками, а ритор Тиберій Горобець збивав палицею головки будякам, що росли понад дорогою. Дорога тяглася поміж розкиданих пасмами дубів та ліщини, що вкривали луки. Більші й менші спадисті горби, зелені й круглі, як бані, де-не-де перетинали рівнину. В двох місцях при дорозі росло на ниві стигле жито, даючи знати, що недалеко вже й до якогось села. Та вже більше години, як вони поминули оті ниви, а ще не видно було ніякого житла.

Сутінки вже зовсім потьмарили небо, і тільки на заході блякло дотлівало червоне саяво.

— І що воно за чорт! — сказав філософ Брут. — Зовсім уже здавалось, немов незабаром і хутір!

Богослов помовчав, оглянуv місцевість, далі знову взяв у зуби свою люльку, і всі рушили далі.

— Їй-богу ж! — ще раз сказав, спинившись, філософ. — Ні чортового кулака не видно.